

*Spéder Ferenc*¹

Az abaújszántói Sátor-Krakó hegycsoport természetföldrajza

A hegycsoport tűzhányó-tevékenysége 11 millió éve, a kora-pannonban fejeződött be. Mivel a hegység peremi részein a tengerelöntés még tartott, így folytatódott a riolituffák alacsonyabb térszínen történő áthalmozása, elegyengetése. Fokozta az elegyengetés mértékét a meleg mérsékelt éghajlat bő csapadékának felszíni eróziója is.

E folyamatok eredményeként nyugati irányba, a mai Hernád-völgy felé lejtő hegyláb felszínek (pedimentek) alakultak ki a pannon korszak sümegi (8-7 M év) és bérbaltavári (6,3-5 M év) időszakában. A két hegyláb felszín formálásában a pliocén gyorsan hátravágódó, hordalékkúpokat építő záporpatakjai (torrens) játszották a legfőbb szerepet.

A hegyláb felszíneket a pleisztocén jégkorszakaiban jégkörnyéki (periglaciális) felszínformáló folyamatok formálták tovább. A Takta-köz süllyedése miatt a Szerencs-patak hátravágódása felélénkült, átszelte a Sulyom és Sátor-hegy közti vulkáni anyagot, megtartva döntően É-D-i irányát, szerkezetileg előjelzett völgyében. A süllyedés és a patak hátravágódása miatt az erózióbázis mélyebbre került. Ennek következtében az erózió, így a fagy uralta felszín-elegyengetés (krioplanáció) is felerősödve zajlott. Az így kialakult hegyláb felszín (krioglacis), eróziós folyamataival – főként fagyos talaj- és törmelékfolyással (geliszolifukció) – a pliocén hegyláb felszínnek kárára hátrált. A folyamat eredményeként a két pediment akár teljesen fel is emésztődhetett, mint ahogyan az a Sátor-Krakó hegycsoport környékén is történt. Ahol nem pusztultak le teljesen, ott eróziós völgyek szabdalják fel.

A pleisztocénban kezdtek kialakulni a hegycsoporttól főként D-re előforduló eróziós-deráziós és deráziós völgyek. Ezek kialakulásának kedvező feltételeket nyújtanak a riolitok különböző változatai, mivel létrejöttük a kőzetminőségtől is függ. E völgyek fejlődése a jelenkorban is folytatódik, azonban az emberi tevékenység által módosulva.

A kőzetminőségtől függő, napjainkban is zajló felszínformálódás egyik leglátványosabb megjelenése a tetőszinteken keresendő. A Sátor-hegy, a Krakó, a Patócs-hegy, és a köztük emelkedő kisebb dombok tetejét keményebb riolit-lávák borítják, megvédve a felükben lévő puhább összleteket. Legszebb példa erre a Sátor-hegy lávatakarójának DK-i végződése. A lávaár alatt található perlitbreccsa könnyedén megadja magát az erózióknak, így az hátrálva pusztul, ezáltal megszüntetve a felette lévő láva (habláva) alátámasztását, aminek következtében az szintén pusztul. Hasonlóan formálódik a Krakó tetőjének DK-i vége is, ahol kisebb sziklatornyon (Ördög-szikla) figyelhető meg a hátraharapódzás.

A jelenkori felszín fejlődésében már az emberi tevékenység hatása is megfigyelhető. Három olyan felszínforma van, amelyek kialakulásában, illetve tovább fejlődésében az ún. antropogén hatások szerepet játszanak: a már említett eróziós-deráziós és deráziós völgyek, valamint a mély, viszonylag fiatal, utak elmélyülésével keletkezett eróziós völgyek (aszók). Az eróziós-deráziós és deráziós völgyek fejlődésére a hegycsoport délies lejtőin és hegylábain jellemző, tájképfőformáló szőlőteraszok vannak nagy hatással. Korábban, még a szőlőművelés ezen formájának megjelenése előtt alakultak ki ezek a völgyek. A teraszok megépítésével, a lejtésviszonyok nagymértékű megváltozása következtében, az érintett völgyek mélyülése, hátrálása lelassult, vagy akár teljesen meg is állt. A teraszok ezen hatása még a szőlőművelés megszüntével is megmarad.

Teljesen antropogén formák a szőlőparcellákról kihordott kövekből felépülő obalák (kősáncok), és a teraszokat elválasztó grádicsok (kőgátak).

¹ **Spéder Ferenc** Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Földrajzi Intézet, Miskolc
E-mail: spederferenc@gmail.com